

Dvoj kroky Jeana Baudrillarda (1929–2007)

Pokus o tázání místo nekrologu

Základní údaje o Jeanu Baudrillardovi, který zemřel 6. března 2007 v Paříži, jsou všeobecně dostupné. Ví se, že prošel nejprve germanistickým školením, které samo o sobě na něm zanechalo jakousi první dvoustupu – jednak (pravděpodobně) ve sklonu k složitějšímu jazykovému vyjadřování, než je ve francouzském písemnictví obvyklé, jednak v nezbytnosti hluboce se obeznámit s ranou verzí materialistického pojetí dějin tak, jak je vyjádřeno v Marxově a Engelsově *Němec-ké ideologii* (kterou přeložil). Ostatně Baudrillard sám začíná opět dvojkrokem – na jedné straně inspirován Marxem k radikální kritice konzumní společnosti, na druhé straně tímtež Marxem stimulován k tomu, aby ukázal imanentní omezení marxovské politické ekonomie, která – situována do „své doby“ a jí určena – nedosáhla (a dosáhnout nemohla) k pojetí konzumní společnosti jako společnosti masmediální (*mass-médiatique*, 1970), v níž „nejkrásnějším spotřebním předmětem je tělo“...

Baudrillard rozehrál velkou socioekonomickou hru s různými formami ekonomické a subekonomické směny, aby – v tom je sukus celé koncepce – dospěl k jednoznačnému závěru – opět dvojkrovému. Na jedné straně se ve spotřební společnosti mnohé (později tvrdí, že všechno) stává především znakem, který postupně ztrácí svou denotativní funkci (řečeno po hegelovsku – je prostě „znakem *an sich*“). Skutečnost, že žijeme ve světě osamostatnělých znaků (tzv. simulákrů), nám v bohatých zemích nepřipadá podivná, protože ji prostě nevnímáme: „objektivní realita“ je nejprve zamlouvaná, poté zatajena a nakonec nahrazena znaky – mediální svět produkuje tolik znaků, že schopnost rozlišit „skutečné“ od simulovaného („znakového“ bez odkazu k realitě) se minimalizuje, až mizí docela. Inu, Baudrillard poněkud nadsazuje, ale bez nadsázky si nelze ničeho zajímavého všimnout, právě máme-li to dnes a denně před sebou. Baudrillardovi je modelovým i signifikantním příznakem tohoto procesu „simulace“ reklama – reklama přestává odkazovat na cosi mimo sebe a stává se „artefaktem“ pro sebe, je znakem, který „nemá denotát“. Právě přemíra reklamy, její neustálé opakování (ostatně psychologicky dobře zdůvodněné) vede k tomu, že si „za ní“ již nic reálného nepředstavujeme (psychologové odkáží na podvědomé asociace, které vyvstanou teprve při styku s reálným Jarem, reálnou Škodou Rapid, reálným Cadillacem a reálnou botkou Nike). Ostatně chodíme popsáni znaky, jejichž smysl je nám lhostejný, pokud nenarazíme zrovna na inteligentnější ruku zákona, která rozezná nacistickou runu.

Druhou stránkou tohoto notoricky známého „baudrillardovského“ procesu je idea *zmizení sociálního* – zde nutno citovat z rozhovoru s Mikem Ganem a Monique Arnaudovou: „Moje hledisko je zcela metafyzické. Pokud vůbec něco

jsem, jsem metafyzik, snad moralista, ale určitě ne sociolog. Jediná „sociologická“ práce, na kterou si činím nárok, je to, že se snažím udělat konec se sociálním, s pojmem „sociálního“.“ Zcela korektní otázka zní – a co tedy s Baudrillardem v ctihodných sociologických kompenciích a časopisech, jestliže jeho programovým cílem je totální subverze, vyvrácení toho, co tvoří doménu našeho zájmu?

I zde lze (ba nutno) postupovat dvojkrokově, ve dvojici pohledů, nikoliv nutně komplementárních. Ten první je vázán na *smrt subjektu*, oblíbené to téma francouzského poststrukturalismu (Baudrillard se za postmodernistu nikdy nepokládal a postmodernismu nepřikládal status seriózního usilování o postižení čehokoliv, kromě pokusu o vyplnění „prázdné díry“, jež zbyla po „konci velkých narácí“). Předpokladem existence sociálního je existence autonomního subjektu – v Baudrillardově dikci: „Problematika subjektu implikuje, že realitu lze stále reprezentovat, že věci vydávají znaky, které zaručují jejich existenci a význam – zkrátka, že existuje nějaký *princíp reality*. To vše ale kolabuje s rozpadem subjektu.“ Věc je srozumitelná (pro jednoduše myslícího sociologa): aby vnější svět („objektivní realita“) mohl být znakově reprezentován (podmínka první), musí být také někým percipován (berkeleyovské – *býti znamená býti vnímán*). Podle Baudrillarda ale *sociální svět* přestal (či postupně přestává) existovat (byl nahrazen simulací a simuláky), ergo podmínka první přestává býti splněna a jmenuje se – „smrt sociálního“ či „konec sociálního“, jak libo. Subjekt v klasickém pojetí, jak jej znala filozofie od antiky po Derridu, mizí jako *sociální* subjekt tím, že se mění v nerozlišitelnou masu, která je ovládána spektakulární simulovanou „realitou“, ergo – nepercipuje žádnou „realitu“, ale její náhražku, vyprodukovanou masovými médii. Podmínka druhá tedy neplatí také, ergo – klasické „sociální“, s nímž má co do činění tradiční sociologie, zmizelo. *Quod erat demonstrandum*.

Přísně vzato, v tomto bodu se sociologové dělí do tří kategorií – na ty, kteří této úvaze rozumějí, jsou schopni ji reprodukovat a použít ji jako smysluplné výkladové schéma pozdně moderní společnosti ovládané médii a kyberkulturou, na ty, kteří rozplétají úvahy o smrti subjektu a konci sociálního, aniž je to sociologii k čemukoliv dobré, ale poskytuje to neomezené možnosti k intelektuální sebe prezentaci (a tělesné exhibici), a konečně na ty, kteří baudrillardovsko-bataillovské (případně derridovské a generálně poststrukturalistické) uvažování neberou vůbec vážně, protože je k ničemu nepotřebují (nebo dokonce je podezírají ze šarlatánství – viz slavný „Sokalův případ“). Připusťme nicméně, že toto členění sociologické komunity platí jen o jednom modelu „dělání sociální vědy“ (viděli jsme, že Baudrillard se za „sociologa“ nepokládá), že podobný postoj proto nelze zaujmout vůči dílu Pierra Bourdieu, Michela Foucaulta nebo Jürgena Habermase.

Konec sociálního v baudrillardovském smyslu je – z poněkud jiného hlediště – vlastně proces, v němž nejen nabobtnává množství simulákrů – znaků bez „referentu“, je to nejen proces ovládaný téměř úplně simulací, v němž není reálného již téměř nic, a pokud je, stejně to nedovedeme dost dobře rozpoznat (nebo je nám to lhostejné); jde především o to, že média permanentně produkují

informace, které zjednodušují „verze událostí“ (abychom se slovně vyhnuli „realitě“), a tím je zbavují stále více toho, co v nich bylo původně sociální ve vlastním smyslu. Média tak paradoxně *neprodukují nadbytek informací*, ale naopak, to, co je komunikováno, pouze dokládá růst celkové *informační entropie*. Média nadto fakticky ničí informace tím, že je inscenují, pro stovky, snad tisíce „typifikovaných situací“ (jak by řekl Alfred Schütz) mají také typifikované inscenační scénáře, jimiž „zmizelé“ sociální subjekty (kteří ale nakonec zůstávají recipienty mediálních sdělení) svazují s tím, co jim prezentují. Ba přísně vzato – často ani nesvazují, protože mezi inscenací a recipienta vkládají cosi, co tam jaksi věčně nepatří: v reklamě se o nabízeném zboží dozvíme sice málo, ale zato mnoho o šťastné rodině v rozkvetlé zahradě atd.

Celé baudrillardovské tajemno lze ale přiblížit na příkladu obecně známém. Václav Havel v proslulém textu *Moc bezmocných* (napsaném o rok později než Baudrillardovy *Simulákry*, tedy v roce 1979) píše: „Vedoucí obchodu se zeleninou umístil do výkladu mezi cibuli a mrkev heslo *Proletáři všech zemí spojte se!* Proč to udělal? Co tím chtěl sdělit světu? Je skutečně zapálen pro myšlenku spojení proletářů všech zemí?... myslím, že u drtivé většiny zelinářů lze právem předpokládat, že o textu hesel ve výkladech nepřemýšlejí, natož aby jimi vyslovovali něco ze svého názoru na svět...” Havel přesně vystihl, že jeho „zelinář“ pracuje se simulákrem, se znakem, za nímž nic „obsahově není“, který však plní zcela jinou než informativní funkci o „proletářích“; je to sdělení o zelináři – „jsem zde a vím, co mám dělat; chovám se tak, jak je ode mne očekáváno; je na mne spolehnouti a nelze mi nic vytknout“. Při pozorném čtení Havlova textu si nelze nepovšimnout jemného rozlišení svébytného života simulákrů, který je „prázdný“ (nemá „denotaci“), a sociálního života toho, kdo se simulákrem pracuje: simulákr je podmínkou sociálního bytí, přežívání, soužití s mocí. Simulákry tak nemizí v „černé díře prázdnoty“, naopak – stávají se signifikantní součástí našich sociálních životů. Totalitní režimy pracovaly pramálo s reklamou – tutéž funkci však plnily simulákry, v nichž opravdu nešlo o stvrzení přátelství „na věčné časy“, o úctu ke Slovenskému národnímu povstání nebo o „slavné májové dny“. Šlo o sociální přežití. Baudrillardovské trivium se tak dostává do netriviálního, ale téměř zapomenutého kontextu.

Ale ani s oním baudrillardovským triviem nemusíme ovšem souhlasit. Mnozí autoři (S. Miles, J. McGuigan, J. Turner, ale i D. Kellner, Ch. Norris, A. Callinicos aj.) mají za to, že Baudrillard prostě přehnal „ostrý řez“ mezi formami mediální reprezentace světa a soudobou podobou sociality. Jeho nepochybnou sociologickou zásluhou ale bude to, že otevřel některé nestandardní problémy (často také velmi nestandardními způsoby), například nudu, fenomén tzv. transpolitického, pojmově i věčně nabídl výklad sexuality (s použitím termínu obscennosti v jeho původním etymologickém smyslu), v neposlední řadě fenomén zla atd.

Baudrillard zejména ve svých posledních dílech často odkazuje na Eliase Canettiho, nikoliv ovšem na jeho klasickou knihu *Masa a moc*, ale častěji na *The Human Province*: odvolává se zejména na Canettiho skepsi, pokud jde

o „budoucnost civilizace“. Nicméně právě velké téma „masy“ oba autory spojuje více než co jiného. Baudrillard totiž postřehl a ve zcela jiné dikci než Canetti vyjádřil skutečnost, že jeho společnost simulákrů, hyperreality (která nás paradoxně anestetizuje – „kdybychom věřili všemu, co nám média předkládají, museli bychom se zbláznit“), hypertelie (nadměrného bujení simulace – ale co je vlastně „nadměrné“?) a svádění bude či dokonce už je *novým vstupem mas na historickou scénu*. Jsou to jiné masy než ty, jichž se báli Burke, Le Bon, Ortega y Gasset či Arendtová, jsou to netečné, syté a tupé masy vyprodukované moderní technologií a dovednou aplikací simulačních technik a procedur: „Masy budou psychologizovány, aby mohly být svedeny. Budou namaškařeny touhou, aby mohly zbloudit. Kdysi odcizené, to když měly mystifikované vědomí, dnes jsou svedené, poněvadž byly obdařeny nevědomím a touhou, bohužel potlačenou a zbloudilou. Kdysi byly oloupeny o historickou (revoluční) pravdu, dnes je jim zcizována pravdivá skutečnost jejich vlastní touhy. Ubohé svedené a manipulované masy!“ Stěží lze věřit na ubohé a svedené masy – s manipulovanými masami ale udělalo 20. století dost neblahou zkušenost.

Pomiňme Baudrillardovy další nezřídka excentrické aplikace vlastní teorie na reálné politické jevy – tam prostě teorie selhává. Ale vlastně proč by měla, když přece Baudrillard sám princip, *ideu teorie* odmítá – „teorie nemůže mít jiný status než ten, že vrhá výzvu reálnému. V tom bodě teorie již není teorií, je samotnou událostí. Neexistuje žádná realita, vůči níž by se mohla teorie stát disentem nebo herezí...“

Nad dílem Baudrillardovým tedy budeme jistý čas stát s úctou ve snaze o porozumění vědouce, že on sám o sobě prohlásil: „Mým způsobem je zviditelnovat ideje, ale jakmile se objeví, okamžitě se snažím, aby zmizely.“ Jeden z jeho předchůdců a učitelů (vedle Marxe, Freuda, Bataille aj.) – Friedrich Nietzsche – Baudrillardovo „sociologizování“ předvídavě vyjádřil v *Radostné vědě* takto: „Když člověk píše, nechce jen, aby mu lidé rozuměli, nýbrž stejně tak chce, aby mu nerozuměli. Není ještě žádnou námitkou proti nějaké knize, shledá-li ji někdo nesrozumitelnou. Možná právě to měl pisatel na mysli – nechtěl, aby mu rozuměl jen tak někdo. Každý vznešenější duch a vkus, chce-li se někomu sdělit, si též vybírá své posluchače; svou volbou staví před ostatní zábrany.“

Baudrillard tedy patří mezi ty, kteří na nás vědomě kladou nároky. To, že se sám za sociologa nepokládal, je ale přece jen mimořádně důležité. Má to totiž zcela jiný význam než v případě třeba Georga Simmela nebo v jistém období tvůrčí činnosti Maxe Webera. Baudrillard před nás klade nebagatelní otázku: bez ohledu na to, že v každém solidním kompendiu soudobé sociologie Baudrillarda v té či oné míře najdete (někdy jen pod čarou), otázka průniku sociologie a filozofie, vědy a literatury nebo ještě jinak – řečeno s Lepeniesem – druhé (sociologické) a třetí (filozofické a literární) kultury zůstává stále otevřena (tou první se rozumí kultura exaktních věd). Není třeba být zarytým neopozitivistou či radikálním empirikem, aby se nad Baudrillardovým dílem bylo možné ptát, nakolik v jeho případě jde ještě o sociologii a nakolik o jinou oblast intelektuálního usilování.

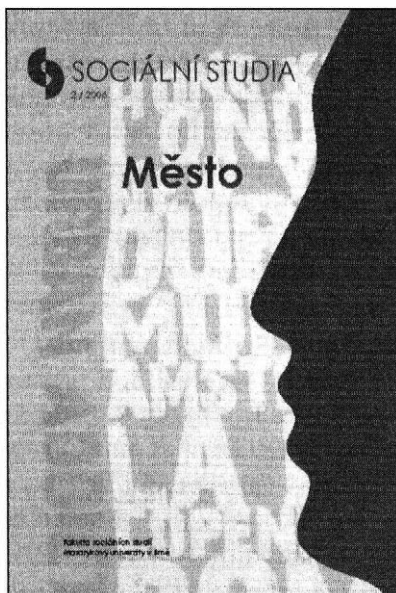
Má-li sociologie jako věda stále nějaká, byť elementární sdílená pravidla, pak je nepochybné, že právě Baudrillard nám podstatnou částí svého díla důrazně připomíná, abychom je buď vzali vážně, nebo se jich vzdali stejně radikálně, jako to učinil on sám.

Miloslav Petrusek

Sociální studia: Město 2/2006

Fakulta sociálních studií MU.

182 stran. 250 kusů. 75,- Kč. ISBN 1214-813X

„Město užívají lidé: každodenní rutina, občanské rituály, rytmus společenského prostoru, střídající se odliv a příliv zájmu – to vše dává městu a jeho základním částem význam. Urbánní struktura a sociální chování jednotlivců a skupin se neustále vzájemně ovlivňují. Město vytváříme tím, že v něm žijeme. A ještě více tím, že jej prožíváme.“
(Short, J. R.: The Urban Order. An Introduction to Cities, Culture, and Power)

V tomto monotematickém čísle se autoři snaží o konfrontaci pohledů z různých sociálněvědních a humanitních oborů, přičemž jednotlicím rámcem má být právě propojení prostorových, sociálních a kulturních prvků života ve městě a městské zkušenosti. Autoři se snaží vycházet z toho, že městské prostředí je nositelem specifických významů, které jsou neměnné. Jsou výsledkem lidského jednání, způsobů užívání městských prostorů, vnímání města jeho obyvateli, ale také bojů o význam a diskurzivních praktik. Město znamená a kultivuje určitý způsob života. Pro jeho pochopení proto není zajímavý jenom prostý popis fyzické struktury, ale také její propojení se životem a zkušeností jeho obyvatel.

Obsahově je číslo rozděleno na čtyři tematické okruhy: Z historie brněnské sociologie, Život ve městě, (S)Tvoření měst a Město jako obraz a zvuk.

Sociální studia jsou odborným časopisem vydávaným Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity. Profiluje se jako mezioborové periodikum na poli sociálních věd, zejména sociologie, sociální a kulturní antropologie, politologie, psychologie a historie – s důrazem na sociálně kulturní souvislosti představovaných problémů. Cílem časopisu je především sledovat nové a dosud nezmapované sociální trendy, přistupovat otevřeně k novým pohledům a tématům v rámci sociálněvědního výzkumu. Jednotlivá čísla jsou monotematicky zaměřena.

Číslo v ceně 75 Kč lze zakoupit ve vybraných knihkupectvích nebo též objednat na internetových stránkách časopisu <http://socstudia.fss.muni.cz> nebo na adrese georgala@fss.muni.cz

V letošním roce připravujeme: pod pracovními názvy *Generace* (vychází jako dvojčíslo), *Evropeizace*, *Rasa: Idea a ideologie*